

LUND UNIVERSITY

Överklagande av länsstyrelsens tillstånd till invändig renovering i Dalby kyrka, Dalby socken, Lunds kommun, Dnr 433-28602-2018

Borgehammar, Stephan

2018

Document Version:
Annan version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Borgehammar, S. (2018, okt. 29). Överklagande av länsstyrelsens tillstånd till invändig renovering i Dalby kyrka, Dalby socken, Lunds kommun, Dnr 433-28602-2018.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Överklagande av länsstyrelsens tillstånd till invändig renovering i Dalby kyrka, Dalby socken, Lunds kommun, Dnr 433-28602-2018

Länsstyrelsens tillstånd innefattar medgivande till en flytt av dopfunten i Dalby kyrka från nuvarande plats på ett podium längst bak i långhuset till en plats i koret, strax till höger om predikstolen. Undertecknad menar att en sådan flytt av dopfunten skulle innebära en minskning av kyrkans kulturhistoriska värde och en förvanskning av dess utseende och karaktär, varför tillstånd i den delen inte bör medges enligt Kulturmiljölagen 4 kap. 2 §.

Redan 2018-08-29 insände jag till länsstyrelsen i egenskap av expert en erinran mot nämnda flytt av dopfunten. Min skrivelse fick diarienummer 26406-2018 och ärendet anges i diariet som avslutat 2018-09-28. Något beslut har dock inte meddelats mig och inget tyder på att min skrivelse har behandlats, vilket synes strida mot Förvaltningslagen 19 §.

Betydelsefull för länsstyrelsens tillstånd torde i stället den kulturhistoriska konsekvensbeskrivning av antikvarie Petter Jansson som bifogades församlingens ansökan ha varit. Detta dokument bygger vad gäller dopfunten inte på nyare forskning och innehåller flera felaktiga eller missvisande påståenden.

Nedan följer först en redogörelse för forskningsläget rörande Dalby kyrkas dopfunt, sedan en diskussion om lämpligheten i att flytta dopfunten. Diskussionens slutsats är att dopfuntens nuvarande plats är väl vald och syftar till att framhäva den samt markera kyrkans särart och forna betydelse. Det skulle dock vara möjligt att flytta dopfunten till kyrkans förhall, den s.k. kryptan, som torde vara dess ursprungliga placering. En sådan åtgärd skulle inte förminska utan tvärtom förhöja kyrkans kulturhistoriska värde och ytterligare framhäva dess historiskt givna karaktär. Till sist anförs att en flytt av dopfunten, till vilken plats i kyrkorummet det vara må, måste villkoras med att dess rätta orientering först utreds.

1. Dalby kyrkas dopfunt: forskningsläge

Dopfuntens ursprungliga användning

Dalby kyrka tillhörde ursprungligen en grupp kaniker som kring mitten av 1100-talet antog augustinregeln och i början av 1200-talet anslöt sig till Augustinorden. Vi har alltså att göra med vad man i Tyskland kallar en Stiftskirche – den enda inom Sveriges nuvarande gränser (Borgehammar 2010). Eftersom kaniker var präster utövade de pastorala funktioner, vilket munkar normalt inte gjorde. Därför hade deras kyrkor, till skillnad från klosterkyrkor, dopfuntar.

Forskningen om doppraxis under medeltiden är förvånansvärt mager. Det är emellertid belagt att den fornkyrkliga principen om att endast vid påsk och pingst fira högtidliga dop, med fullt utvecklat ritual, var något som man försökte upprätthålla i västkyrkan ännu på 1200-talet. Vidare kan det konstateras att västkyrkans liturgiska böcker före 1200-talet i

allmänhet inte innehöll något ritual för dop utöver det som finns insprängt i de komplexa ordningarna för påskvigilian, dvs. den nattliga gudstjänsten mellan påskafton och påskdagen (samma ordning brukades även vid pingst).

Hur dopet administrerades i vanliga församlingskyrkor under 1100-talet – hur ofta och med vilket ritual – är oklart. Däremot går det att belägga att större kyrkor som katedraler och kollegiatkyrkor (Stiftskirchen) var angelägna om att fira påsk och pingst med den fullständiga ordning som föreskrivs i de liturgiska böckerna, inklusive dop. Därför fanns föreskrifter som avsåg att säkra detta bruk, t.ex. att i vissa stiftsstäder präster inte får fira dop i sina egna kyrkor vid påsk utan ska samlas i domkyrkan, eller att församlingsbor som lyder under en kollegiatkyrka är skyldiga se till att spädbarn kan bäras fram för dop vid påsk (Borgehammar 2016).

Dalby kyrkas dopfunt bör betraktas i detta ljus. *Den är inte en vanlig sockenkyrkas dopfunt*, utan dess storlek och utsmyckning är tänkta i relation till ett bruk där funten är centrum och nav vid kanikernas firande av kyrkoårets största högtid, påsken.

Detta faktum kan genom funtens placering antingen framhävas eller döljas. Om det döljs förminskas de befintliga dokumentvärdena, som är unika för Sverige.

Dopfuntens ålder och utsmyckning

Dalby kyrkas dopfunt dateras allmänt till 1100-talets mitt (Nilsson 2012: 228f). Den har stilmässiga likheter med utsmyckningen i kyrkans förhall, vars datering dock varierar i litteraturen från 1110-talet till 1160 (Wienberg 2012:37). Johnny Roosval argumenterade i en artikel 1916 för att funten skulpterats av en gotländsk stenmästare som han kallade Byzantios, en attribution som vunnit bred acceptans (Nilsson 2012: 228f not 70–71). Att den gotländske Byzantios inte kan vara upphovsman till funten i Dalby har dock övertygande visats av den amerikanske konsthistorikern Anthony Cutler (Liepe 2012: 438).

Dopfuntens är ovanligt stor och rikt utsmyckad på både cuppa och fot. Det centrala motivet på cuppan är Jesu dop, som genom en hexameters vers inhuggen runt cuppens rand förbinds med Jesu död på korset:

*Iam res declarat, quid quondam significarat
In cruce productus Christi de vulnere fluctus*

(Här är den verklighet som fordom blev bebådad
När på korset en ström ur Kristi sår framvällde.)

Genom sammanställningen korset–dopet framhävs påskfirandet, som ju inte bara handlar om Jesu död och uppståndelse utan också i kyrklig tradition förknippas med dop. Såväl motiven i de fem medaljongerna som de fyra skulpterade huvudena runt funtens fot – två människohuvuden och två lejonhuvuden – anknuter till det liturgiska firandet av påsken (Nilsson 2012: 228–231; jfr Liepe 2012: 440–446, som gör en öppnare tolkning med större betoning på mångtydighet).

Dopfunten ursprungliga placering

Alla forskare som har berört ämnet har menat att Dalby kyrkas dopfunt hade sin ursprungliga placering i kyrkans förhall, den s.k. kryptan. Ing-Marie Nilsson har redogjort för forskningsläget, argumenterat för att den stod mitt i förhallen och prövat detta antagande i relation till förhallens arkitektur och utsmyckning (Nilsson 2012). Hennes resonemang är övertygande, bl.a. för att det visar att denna placering av funten ger en rimlig förklaring till förhallens väggbänkar och kastar ljus över dess utsmyckning i övrigt. I ett senare arbete har hon tillsammans med två andra arkeologer presenterat en 3D-modell av förhallen med funten i dess mitt samt diskuterat praktiska aspekter av denna placering: hur många personer som kunde rymmas runt funten, om man sittande på väggbänkarna kunde se varandra över cuppan med funten stående direkt på golvet resp. på ett podium etc. (Dell'Unto, Nilsson & Wienberg 2013). Denna undersökning bekräftar att en placering av funten mitt i förhallen var praktiskt möjlig och ger en föreställning om hur detta tedde sig, men ger inga definitiva besked om huruvida funten stod på ett podium eller ej. Däremot kan konstateras att dopfuntar i församlingskyrkor i regel stod på ett ganska högt podium under 1100- och 1200-talen (Fåhraeus 1974; Als Hansen 1995).

Dopfunten placering och användning under senmedeltiden och efter reformationen

I vanliga sockenkyrkor hade dopfunten vanligen en central och upphöjd placering i långhuset fram till slutet av 1200-talet, varefter den flyttades till en plats längre västerut, nära kyrkans ingång eller i tornets bottenvåning (Als Hansen 1995). Detta speglar förmodligen en förändring i praxis, där dopet upphörde att vara en del av påsk- och pingstfirandet; kanske också en ökad betoning på dopet som "porten" in i kyrkan. För Dalby kyrkas del finns ingen anledning att anta någon flytt av funten under medeltidens lopp, då den redan från början hade en västlig placering, i en förhall som senare byggdes på med ett torn.

I slutet av medeltiden började dop genom begjutning av huvudet ersätta dop genom nedsänkning. Det nya dopsättet krävde väsentligt mindre vatten. På 1500-talet skaffade därför många kyrkor dopfat av mässing att placera i de gamla funtarnas djupa cuppor. Så skedde även i Dalby: två dopfat, ett från 1500-talet och ett från första hälften av 1600-talet finns i kyrkan ägo.

Efter reformationen var tendensen att flytta fram dopfuntar till koret. Peder Palladius såg visserligen en poäng i att ha dopfunten i väster, men visitationsprotokoll från 1500-talets slut visar att en annan åsikt har tagit överhanden och att de flesta funtar nu står i kyrkans östparti – om inte, stipulerar protokollen en flytt (Wangsgaard Jürgensen 2011: 137f). Motivet är sannolikt att med hjälp av predikstol, dopfunt och altare skapa ett blickfång av de element i gudstjänsten som luthersk tro mest framhäver, nämligen Ordet och sakramenten.

För Dalby kyrkas del har vi inga upplysningar. Vi vet över huvud taget inget om vad dess förvandling från kollegiatkyrka till sockenkyrka efter reformationen innebar, förutom förfall. Vid okänd tidpunkt försvann det norra sidoskeppet, år 1686 revs absiden, kort därefter hela kanikkoret och 1756 kollapsade östra gaveln och det östligaste valvet i långhuset.

Det faktum att dopfunten inte har några stora skador talar emot att den skulle ha stått i kyrkans östra ände när gavel och valv störtade in. Den äldre altaruppsats av marmor som Linné nämner i sin Skånska resa (1749) förstördes nämligen vid det tillfället och ersattes 1758 av den nuvarande.

Dopfontens placering 1758–1936

Enligt en anteckning i Dalby kyrkas räkenskaper blev reparationen av kyrkan färdig år 1758, varvid ”funten å ena, klockarestohlen å andra sidan om altaret [blev] inrättadt”. Annorlunda uttryckt: dopfunten placerades nu i långhusets nordöstra hörn. Detta är också den placering som syns på bevarade planritningar och gamla foton, från den äldsta utförliga ritningen i Johan Åkermans kyrkoberskrivning (Åkerman 1828, plansch mellan s. 108 och 109) fram till restaureringen 1936. Inte heller föreslås någon annan placering i de restaureringsförslag som läggs fram 1860 av Christian Grönqvist, 1906 av Henrik Sjöström och 1907 av Theodor Wåhlin.

Härvid bör man lägga märke till att dopfunten under denna period sannolikt inte användes, eftersom dop då normalt förrättades i hemmet eller i prästgården (Stolt 2011). Detta förklarar hur den kunde stå inträngd i kyrkans nordvästra hörn på det sätt som framgår av bevarade ritningar och fotografier.

När en mer omfattande restaurering planeras i början av 1930-talet anlitas Sten Anjou, som år 1919 hade ansvarat för en stor utgrävning i och kring kyrkan. Anjou presenterar 1934 ett inredningsförslag som innebär att dopfunten flyttas till en plats längst västerut i södra sidoskeppet, alltså omedelbart till vänster när man stiger in i kyrkan. Det är ett förslag som speglar den då rådande uppfattningen att dopfontens normala placering i medeltida kyrkor var nära ingången. Förslaget kom dock inte att genomföras.

Dopfontens placering 1936–

Under restaureringen 1936 hamnade Anjou i vissa avseenden på kollisionskurs med de antikvariska myndigheterna, representerade av Sigurd Curman, Erik Lundberg och Ragnar Blomqvist. För dem var ett huvudmål med restaureringen att muren mellan förhall och långhus, i vilken en stor port hade tagits upp på 1850-talet, skulle återställas tillsammans med de två små medeltida dörrarna i samma mur. Detta var Anjou med på, men han ville inte gå så långt i historiserande åtgärder som de, utan lade större vikt vid funktion och estetik. När han avkrävs ett inredningsförslag som innebär att gammalt murverk lämnas oputsat, bänkinredningen anpassas till den restaurerade muren med dess båda dörrar och dopfunten placeras på ett podium mellan dörrarna är det under protest som Anjou tar fram förslaget. I en reservation till kyrkorådet daterad 6/9 1936 skriver han bl.a. att det nya förslaget delar rummet i två delar, läktare och långhus, varvid fontens placering ”understryker läktarens karaktär av bihang” (Lund, Arkivcentrum, Dalby fg, O la:1, Handlingar ang. Kyrkan 1883–1965). Icke desto mindre var det detta förslag som genomfördes.

Varför myndigheterna önskade se dopfunten placerad intill den restaurerade muren framgår inte av något dokument. Sannolikt ville de skapa ett närmare sammanhang mellan kyrkans 1100-talsdelar. Tanken att dopfuntar under medeltiden generellt sett stod i långhusets västra del torde också ha spelat in. Den placering som funten fick gör den dessutom till ett starkt blickfång, både när man stiger in i kyrkan och när man lämnar den, vilket säkert spelade roll för beslutet. Undertecknad anser deras beslut vara överlägset Anjous förslag inte bara i antikvariskt utan även i estetiskt hänseende.

2. Diskussion och slutsats

Församlingens ansökan utgår bl.a. från en önskan att skapa "ett rymligare och flexiblare kor utan att fördenskull förlora sittplatser i långhuset" (kyrkorådets prot. 2018-03-01 bil. 2). Detta ska ske genom att ett par bänkrader längst fram tas bort, ett nytt bänkkvarter inrättas på dopfuntens nuvarande plats och dopfunten flyttas fram. Arkitekten Erika Martin skriver i sin tillståndshandling att dopfuntens nuvarande placering är "en historiskt korrekt men föga funktionell placering när dogästerna sitter i fasta bänkar riktade mot öster" (s. 4) samt att "flytten frigör plats för ett nytt bänkkvarter i väster samtidigt som funten blir mer tillgänglig för rörelsehindrade utan podium och väl synlig för dogäster" (s. 5).

Dessa synpunkter är förståeliga, men ska ställas emot vad som går förlorat om dopfunten flyttas. Det som står på spel är uppfattningen av Dalby kyrka som helhet – förutsättningarna för att rätt uppfatta Nordens kanske äldsta bevarade byggnad och att rätt värdera den (jfr Borgehammar 2017). Trots de skador som har drabbat kyrkan genom århundradena går det fortfarande att uppfatta att den ursprungligen var en kollegiatkyrka med hög status. Men det är inte lätt, och alla åtgärder som kan dölja detta förhållande måste undvikas. Problemet med att flytta fram dopfunten är att man då får samma slags arrangemang i koret som i nästan alla sockenkyrkor i hela Norden. *En viktig signal om att Dalby kyrka en gång var något annat än en sockenkyrka går förlorad.*

Att placera dopfunten direkt på golvet, utan podium, innebär också en värdeförlust. Den är gjord för att synas, och som nämnts placerade man under 1100- och 1200-talen normalt dopfuntar på ett podium – ofta med två trappsteg. Att funtar från denna tid i dag vanligen står direkt på golvet, inte sällan undanskymda, är ett negativt resultat av senare tiders förändringar. I Dalby skulle en liknande förändring vara särskilt negativ, med tanke på vad vi vet om funtens ursprungliga användning och rituella betydelse.

Förslaget att flytta dopfunten och på dess plats placera ett bänkkvarter omintetgör dessutom en del av intentionerna bakom den restaurering som gjordes 1936 under ledning av Sigurd Curman och Ragnar Blomqvist, under medverkan av Erik Lundberg. Denna restaurering representerar ett viktigt skede i svensk restaureringshistoria. Att utplåna framträdande drag av den för att vinna några sittplatser är inte försvarbart.

Den enda vinst man i antikvariskt hänseende gör genom att flytta fram funten är att en del av dess bildprogram blir mer synligt. Det uppväger inte de nämnda förlusterna.

Det som står i församlingens ansökan om problem med dopfontens nuvarande placering är överdrivet. Vid dop sitter inte alla kvar i kyrkbänkarna, de närmast berörda och andra som vill se och vara nära samlas stående på golvet runt dopfonten. Podiet är inte så stort att det utgör något problem för rörelsehindrade, såvida det inte är den döpande prästen som är rörelsehindrad. Men är prästen rullstolsburen torde fontens höjd vara ett större problem än det podium den står på.

Församlingens önskan om "ett rymligare och flexiblare kor" motverkas dessutom delvis av den tänkta flytten. Om man önskar ett rymligt kor och samtidigt vill kunna förrätta dop där, vore det bättre att skaffa en nätt flyttbar dopfont som placeras i koret när den behövs och ställs undan när den inte behövs.

Min slutsats är således att dopfontens nuvarande plats är väl vald och syftar till att framhäva den samt markera Dalby kyrkas särart och forna betydelse. Den föreslagna flytten till koret skulle däremot minska kyrkans kulturhistoriska värde och förvanska dess utseende och karaktär, utan att något av betydelse vanns därigenom, varför den inte bör tillåtas.

3. Alternativt förslag

Det finns en åtgärd som väl skulle tillgodose församlingens önskemål och dessutom inte bara bevara utan förhöja Dalby kyrkas kulturhistoriska värde, nämligen att flytta dopfonten till sin ursprungliga plats i förhallen. Dopfonten och förhallen samverkar nämligen vad gäller dokumentvärden och förstärker ömsesidigt varandra.

Tympanonfrisen över ingången till förhallen framställer Simsons kamp med lejonet. Det är ett motiv som förekommer i medeltida sånger för påsktiden, exempelvis Adam av S:t Victors sekvens för påskdagen *Ecce dies celebris* (Borgehammar 2010). Förhallen vittnar således själv om sin egen betydelse för påskfirandet på 1100-talet, men utan dopfont är detta vittnesbörd ofullständigt.

Rätt förstådda berättar förhall och dopfont tillsammans om en tidigmedeltida doppraxis som ännu är klen undersökt och som vi för Nordens del inte har några skriftliga källor om: praxis att döpa vid påsk och pingst i katedraler och kollegiatkyrkor. Denna berättelse går i dag inte att höra, men kommer på nytt till tals om fonten återplaceras på sin ursprungliga plats, mitt i förhallen. Förhallens ursprungliga funktion som dopkapell blir då uppenbar och det blir lätt också för gemene man att föreställa sig hur dop skedde där på 1100-talet.

En annan fördel med en placering av fonten mitt i förhallen är att hela cuppens utsmyckning exponeras. Estetiskt kommer denna att interagera med förhallens skulpturala utsmyckning och det blir möjligt att "läsa" fontens symbolik i samspel med förhallens utsmyckning och arkitektur.

Även pastoralt finns det möjliga vinster med en placering av dopfonten i förhallen, om man låter sig inspireras av liturgiska utvecklingslinjer i andra länder. Här är dock inte platsen att gå in på den aspekten av frågan.

Vad gäller de fördelar som dopfuntens nuvarande placering har, och som skildrats ovan, bedömer jag att ett återställande av dopfuntens till sin ursprungliga plats i förhallen skulle innebära långt betydelsefullare antikvariska och pastorala vinster.

4. Behov av utredning om dopfuntens orientering

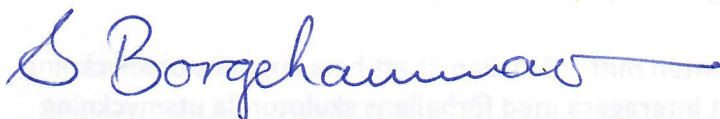
Om Dalby kyrkas dopfunt ska flyttas, oavsett till vilken plats i kyrkorummet, måste dess orientering noga övervägas. Denna är nämligen med säkerhet en del av funtens avsedda symbolik. De båda huvuden på funtfoten som i dag är vända mot nordväst resp. mot nordost – ett lejonhuvud och ett människohuvud – räcker ut tungan. En möjlig tolkning är att de ska symbolisera abrenuntiationen, dopkandidatens avsägelse av djävulen och alla hans verk, och från början har varit vända mot väster: sydväst resp. nordväst. Men en annan möjlig tolkning är att människohuvudet i nordost är den trotsige, segrande Simson och det rytande lejonet i sydstost den uppståndne Kristus, lejonet av Juda, varvid båda framställer uppståndelsen och är korrekt vända mot öster (jfr Nilsson 2010 och Liepe 2012). Frågan är vidare hur fot och cuppa förhåller sig till varandra. Finns det spår i stenen som kräver att de står relaterade som de gör i dag? Om så inte är fallet måste cuppens orientering övervägas separat. Innan en flytt görs skulle dessa frågor behöva utredas, främst genom jämförelse med andra nordiska dopfuntar som har liknande ikonografiska program.

5. Yrkanden

Ovanstående resonemang leder till följande konkreta yrkanden:

- att förvaltningsrätten upphäver det av länsstyrelsen givna tillståndet vad avser flytt av Dalby kyrkas dopfunt, alternativt återremitterar ärendet i den delen till länsstyrelsen samt
- att om förvaltningsrätten inte finner de ovan anförda skälen för ett upphävande av länsstyrelsens tillstånd vad avser flytt av Dalby kyrkas dopfunt vara tillräckliga, tillståndet dock villkoras med att dopfuntens historiskt sett rätta orientering utreds innan en flytt får ske.

Dalby, dag som ovan

Stephan Borgehammar, professor i praktiskt teologi vid Lunds universitet

Betesvägen 58

247 51 DALBY

stephan@borgehammar.se

Ovan anförd litteratur

Als Hansen, Birgit, 1995. "Arkæologiske spor efter døbefontens placering i kirkerummet gennem middelalderen", i *Hikuin* 22 [tr. 1997], s. 27–40.

Borgehammar, Stephan, 2010. "Ett Jerusalem i Skåne", i Anita Larsson (red.), *Dalby kyrka. Om en plats i historien*, Lund: Historiska Media, s. 64–76.

Borgehammar, Stephan, 2012. "Kanikerna i Dalby: tre studier", i Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier, 28. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 291–326.

Borgehammar, Stephan, 2016. "Från påskdop till vardagsdop. Om en obemärkt revolution", i Martin Berntson & Anna Minara Ciardi (red.), *Kyrklig rätt och kyrklig orätt – kyrkorättsliga perspektiv*. Skellefteå: Artos, s. 355–370.

Borgehammar, Stephan, 2017. "Nordens äldsta bevarade byggnad? Dalby kyrkas värde mellan historia och framtid", i Jan von Bonsdorff et al. (red.), *Kyrkobyggnad och kyrkorum*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, s. 9–36.

Dell'Unto, Nicolás & Ing-Marie Nilsson & Jes Wienberg, 2013. "Förhallen i Dalby som dopkapell – en digital rekonstruktion", i *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, 2013:4, s. 12–23.

Fåhraeus, Fredrik, 1974. *Dopfuntarna, deras tillbehör och placering på Gotland under medeltiden: en inventering*. Diss. Stockholm: Stockholms Univ.

Liepe, Lena, 2012. "Dalby kyrkas dopfunt. Formspråk och bildspråk", i Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier, 28. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 437–446.

Nilsson, Ing-Marie, 2012. "Trons visualisering. Dalby kyrkas västparti under äldre medeltid", i Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier, 28. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 217–236.

Stolt, Bengt, 2011. "Dopaltaret", i *Svenskt Gudstjänstliv* 86, s. 137–152.

Wangsgaard Jürgensen, 2011. *Changing Interiors. Danish Village Churches c. 1450 to 1600*. Diss., Faculty of Theology, Copenhagen.

Wienberg, Jes, 2012. "Mellan kungar och kaniker. Dalby till debatt", i Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier, 28. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 19–53.

Åkerman, Johan, 1828. *Försök till Beskrifning öfwer Hellestads pastorat*, Lund.